

NEOLIBERALISMUL ROMÂNESC ȘI GÂNDIREA LIBERALĂ EUROPEANĂ

ȘTEFAN PĂUN

Analiza neoliberalismului românesc în comparație cu liberalismul european a preocupat pe contemporanii perioadei respective dar și în prezent. După G. Burdeau, liberalismul european cunoaște forme diferite de manifestare, atât în domeniul politic, cât și în domeniul economic.¹ În domeniul politic, deși esențială este forma democratică de guvernământ bazată pe principiile separării puterilor în stat, sunt întâlnite nuanțe diferite de manifestare, de la democrația parlamentară engleză, la cea franceză și cea americană.²

Pentru cunoașterea liberalismului european sunt necesare câteva precizări referitoare la evoluția acestei doctrine. Termenul de liberalism sintetizează ansamblul aspirațiilor și revendicărilor înnoitoare din societatea europeană între secolele al XVII-lea și al XIX-lea. El a apărut ca o reacție față de absolutism, autocrație, despotism și etatism de orice fel. A pus accent deosebit în politică pe noțiunea statului de drept și pe libertățile cetățenești la baza cărora trebuia să stea dreptul de vot universal. În planul economic, el lupta pentru libertatea omului social împotriva îngrădirii posibilităților de exercitare a drepturilor sale de acțiune și afirmare. În acest sens G. Burdeau afirma că liberalismul “dorește a cunoaște factorii care provoacă integrarea individului în societate al cărui membru este, căci integrarea lui este expresia bunei sale condiții.”³

Din aceste considerente, principala caracteristică a conceptului de liberalism este aspirația spre libertatea de mișcare în toate domeniile de activitate, inclusiv în domeniul economic. În economie respingea constrângerile de orice fel, intervenția statului, procesele economice fiind rezultatul liberei concurențe. Din această caracteristică derivă și denumirea de liberalism.

Caracteristicile liberalismului au fost sintetizate în planul gândirii economice și politice pe baza lucrării lui Montesquieu *Spiritul legilor*. Evoluția acestor concepte a avut loc în ritmuri și condiții diferite de la o țară la alta în funcție de evoluția națională și conjunctura internațională. Aceste caracteristici sunt: deplina libertate de acțiune a agenților economici, consacrarea liberei concurențe în tranzacțiile dintre parteneri, individualismul în sensul că agenții economici pot lua cele mai eficiente și corecte decizii.

Liberalismul considera proprietatea privată temelia oricărei economii moderne. Din aceste considerente economia modernă se putea echilibra prin mecanismul pieței. Toate aceste caracteristici izvorăsc, după Burdeau, “dintr-o ordine naturală mult mai puternică decât viața omului.”⁴ Această ordine naturală implica legi naturale care guvernează economia societății în pofida intervenției omului.

Consacrarea liberalismului în societățile apusene a avut loc în Franța după revoluția de la 1789, iar în Anglia mult mai devreme, dar el a învins sub aspectul concepțiilor politice și economice, abia la mijlocul secolului al XIX-lea.⁵ Această consacrare s-a datorat revoluției industriale, particularităților naționale. În Franța, de exemplu, liberalismul economic s-a manifestat la început sub forma preferinței pentru agricultură, în Anglia liberalismul economic a fost pus în slujba dezvoltării industriale. În plan european, liberalismul după o perioadă de încredere și optimism datorată creșterii productivității muncii, va cunoaște fenomene de disfuncționalitate începând cu 1830. După această dată el va trece printr-o perioadă de prefaceri în condițiile dezvoltării capitalismului monopolist de stat și a burgheziei monopoliste. În acest sens au apărut teorii care înfruntau teoria clasică burgheză, Keynesismul și neoliberalismul.

În primul deceniu după primul război mondial, în politica economică internă și externă practică de țările dezvoltate se recurge tot mai mult la intervenția statului în desfășurarea activităților economice. Apelul la intervenția statului în funcționarea economiei, în perioada imediat următoare primului război mondial s-a făcut în forme diferite. În democrațiile occidentale s-a manifestat pe o scară mai restrânsă și această concepție este cunoscută sub numele de dirijism. Dirijismul a fost îndreptat spre reducerea șomajului. În legătură cu acest aspect A.C. Pigou considera că reducerea șomajului se poate face prin lucrări publice, precum și prin facilitarea desfacerii mărfurilor, recurgând la sporirea consumurilor de stat.⁶

L. von Mises în lucrarea *Liberalismul*, publicată în 1927, menționa că intervenția statului în economie pune în pericol libertățile democratice ale cetățenilor, criticând astfel dirijismul.⁷

Teoria dirijismului a fost sprijinită de J.M. Keynes în lucrarea *Sfârșitul politicii liberale* în care menționa că liberalismul ortodox înseamnă luptă de concurență pentru piețe, pe când teoria sa intrată în istorie sub numele de keynesism lasă destul loc pentru diviziunea internațională a muncii în condiții adecvate de colaborare pașnică.⁸ La aceeași concluzie ajunge și L. Erhard care spunea: "voința de a asigura justiția socială și stabilitatea politică cere și justifică anumite intervenții ale statului în scopuri bine determinate".⁹

Neoliberalismul merge mai departe arătând necesitatea participării nemijlocite a statului în economie și îndeosebi în procesul reproducției capitalului social.

În perioada imediat următoare primului război mondial o serie de economiști cunoscuți: A. Hansen, S. Haris, J. Robinson, au recunoscut meritele operei keynesiste, propagând necesitatea imixtiunii statului în economie ca factor de echilibru în societate, îndeosebi în ceea ce privește raporturile sociale.

Discuțiile pe marginea evoluției gândirii liberale europene au stârnit un ecou atât de puternic în rândurile adepților săi încât în 1938 a avut loc o întâlnire a acestora pentru definirea trăsăturilor neoliberalismului. O studiere atentă a

evoluției conceptelor liberale în plan european demonstrează că neoliberalismul a apărut ca o reacție la inconsecvențele și disfuncționalitățile în ceea ce privește aplicarea programelor economice liberale. El a fost rezultatul particularităților împrumutate liberalismului de factorii autohtoni. Pentru oamenii politici neoliberali, conceptele neoliberale răspundeau cerințelor de menținere a structurilor statale, sociale și economice create la sfârșitul primului război mondial ca rezultat al transformărilor impuse în plan european, de război.

Sub raport politic, neoliberalismul european menține vechile concepte privind organizarea statală bazate pe sistemul separării puterilor în stat și guvern reprezentativ. În ceea ce privește politica economică externă, conceptele liberale europene manifestă diferențe de aplicare de la stat la stat, în funcție de interesele statale și a cercurilor monopoliste. Dacă pentru produsele autohtone se practică protecționismul pe piața internă, în schimburile internaționale sunt adepții liberei concurențe. Astfel de concepte au fost propagate de statele industrializate apusene.

În spiritul acestei politici s-a desfășurat *“Conferința internațională de la Bruxelles”* din 24 septembrie 1920. Dominată de reprezentanții marilor puteri industrializate, conferința recomandă statelor care cereau sprijinul forței internaționale pentru redresarea economiilor lor naționale: liberul schimb în ceea ce privește produsele industriale iar în domeniul monetar “devalorizarea și stabilizarea generală”, în funcție de dolarul american¹⁰.

Într-un interesant studiu publicat în 1927, I.N. Angelescu relua conceptele sale mai vechi privind necesitatea protecționismului¹¹, argumenta că politica promovată de puterile occidentale “liber schimb, porți deschise” contravenea afirmării economice a României și a statelor cu o economie bazată pe agricultură¹². Refuzul promovării unei astfel de politici afecta relațiile economice ale României cu statele dezvoltate și îndeosebi cererea de acordare a unor împrumuturi externe.

I.N. Angelescu¹³, Vintilă Brătianu¹⁴, Ion I.C. Brătianu¹⁵, Mihail Manoilescu¹⁶, au supus unei analize atente politicile economice promovate de marile puteri occidentale. Menținerea diviziunii internaționale a muncii după război era o tendință periculoasă pentru statele agrare cum era România. Vintilă Brătianu argumenta că aceasta înseamnă “ca fiecare popor să muncească și să producă perpetuum ceea ce muncește și produce acum, ceea ce-i lipsește să aducă veșnic de la altul”¹⁷.

Elocvente sunt presiunile exercitate de cercurile monopoliste față de concepția “prin noi înșine” propagată de Partidul Național Liberal în activitatea guvernamentală, în perioada 1922-1928.¹⁸

Principiile specifice sistemului de guvernământ democratic au fost impuse în România de evoluția politică, determinată la rândul ei de urmările războiului, de noul cadru economic creat prin aportul provinciilor unite cu țara, de evoluția mentalului colectiv și de relațiile internaționale și îndeosebi europene.

Din aceste considerente elementele specifice liberalismului politic european constituie elemente comune liberalismului românesc. În plan economic și social, liberalismul de până la Marea Unire a cunoscut două mari principii: inviolabilitatea proprietății, libertatea absolută a inițiativei private și concurenței. După 1918 aceste principii nu mai corespundeau evoluției societății, și deci nu trebuiau consfințite prin Constituție.¹⁹

Evoluția societății impunea rezolvarea contradicțiilor sociale și realizarea unei armonii sociale necesară progresului. Aceasta se putea realiza prin legiferarea proprietății ca proprietate - funcție socială - intervenția statului în economie și îndeosebi în relațiile economice dintre state printr-un protecționism care să stimuleze producția internă industrială.

Ideea proprietății "funcție socială" a izvorât din necesitatea evoluției României Mari, evoluție care trebuia să meargă în două direcții: realizarea reformei agrare și industrializarea țării. Reforma agrară constituia o violare a principiului "proprietate sacră și inviolabilă" propagată de liberalismul clasic. Adoptarea principiului "proprietate funcție socială" asigura rezolvarea acestei probleme. Argumentele erau de ordin istoric, economic și social. "Proprietatea asupra pământului sau asupra bogățiilor subsolului aparținea generațiilor prezente și viitoare. Din această cauză - remarca I.G. Duca - proprietatea trebuie să aibă o funcție socială."²⁰

Juristul Alexandru Costin remarca în acest sens: "După cum individului nu i se recunosc numai drepturi, ci și obligații, tot astfel proprietății i s-au impus pe lângă restricții stabilite de legislația din epoca dreptului contemporan clasic anumite obligații, anume s-a considerat că proprietatea nu poate rămâne afectată numai unui interes pur individual, în mod absolut, ci trebuie să corespundă într-o oarecare măsură și scopului de a menține și de a spori interdependența sau solidaritatea socială."²¹

Concepția că proprietatea nu este numai un izvor de drepturi, ci ea creează prin ea însăși obligații față de societate, apare pentru prima dată în Constituția germană din 1919, în care se specifica: "proprietatea obligă, și întrebuințarea ei trebuie să fie în același timp un serviciu pentru cât mai mare bine social". Aceasta înseamnă că proprietatea nu creează numai drepturi ci și obligație față de colectivitate și garantarea bunului privat apare, astfel, nu ca scop în sine, ci este condiționată de interesul colectivității.²² Constituția germană în care apare acest concept a fost considerată la vremea respectivă un compromis între partidele socialiste și burgheze prin prevederea "Proprietatea este garantată de Constituție. Cuprinsul și limitele ei sunt stabilite prin lege".

În aceeași idee au fost elaborate și Constituția Poloniei în 1921, Constituția Republicii Cehoslovacia în 1920, Constituția iugoslavă în 1921²³. În ceea ce privește gândirea liberală britanică A.C. Pigou în *Economia bunăstării*, considera că proprietatea trebuie să rămână inviolabilă deoarece ea este sursa bunăstării.²⁴

Alexandru Costin considera expresia “sacră și inviolabilă” atribuită proprietății ca de ordin istoric deoarece sub presiunea nevoilor sociale proprietatea “nu este atât un scop în sine, cât mai ales un mijloc spre a contribui la opera socială.”²⁵

Libera concurență propagată de liberalismul european încetinea procesul de dezvoltare a industriei românești. Industrializarea era considerată de Ionel Brătianu “un element fără de care nu se poate vorbi de independența statului român.”²⁶ Pornind de la această idee recomanda “relații atente cu capitalul străin pornindu-se de la interesele politice și economice naționale”.²⁷ Vintilă Brătianu cerea în relațiile cu capitalul străin adoptarea soluției “cea mai favorabilă și care să corespundă intereselor naționale”.²⁸

Capitalul străin, considerau doctrinarii neoliberali, trebuia acceptat numai în spiritul intereselor naționale. Această concepție deosebea pe neoliberalii români de unii liberali europeni, care promovau ideea exportului de capital și de produse industriale fără restricții.

Ion I. C. Brătianu arăta necesitatea ca “românii să fie stăpâni la ei în țară, ca bogățiile ce ni le-a dat Dumnezeu să nu lase poporul român sărac într-o țară bogată, ca ceea ce poate românul să muncească să fie al lui, iar acolo unde trebuie să conlucrăm cu celelalte popoare să fie colaborare, să nu fie înstrăinare”.²⁹

Vintilă Brătianu, economist cu idei economice naționale dar bun cunoscător al economiei europene se întreba și în același timp întreba: “Cu ce politică vin capitalurile? Ce politică ne vor îngădui să facem, când ei vor stăpâni viața muncitorilor de la noi?”³⁰. Doctrinarii Partidului Național Liberal considerau capitalul străin necesar “acolo unde era nevoie de el” în economia românească, dar numai pe baza colaborării și conlucrării cu capitalul românesc. Modificarea legislației românești, cerută de unele grupuri politice pentru pătrunderea capitalului străin “fără restricții” era combătută de Vintilă Brătianu³¹ și Ion I.C. Brătianu³², cu argumente logice, istorice, economice. Colaborarea cu capitalul străin, sprijinirea capitalului autohton era posibilă printr-o legislație adecvată pentru a da României posibilitatea de a trăi “prin ea însăși”³³. Concluziile se bazau pe realitățile din politica economică promovată pe plan intern de statele dezvoltate, în comparație cu politica pe care doreau să o promoveze celelalte state pe care încerca să o impună în realitățile internaționale altor state.

Analiza acestor aspecte este făcută de M. Manoilescu, care sublinia deosebiriile dintre liberalism și neoliberalism, “deoarece se fac grave confuziuni chiar între reprezentanți oficiali al liberalismului”. Deosebiriile și asemănările dintre liberalism și neoliberalism - remarcă același autor - constau în: conceptele privind baza politică a statului, raporturile sale cu individul și procesele economice, în atitudinea față de proprietate și libertatea economică, în ideea națională și raporturile dintre națiuni. Caracteristica fundamentală a liberalismului este cultul

individualității, credința în posibilitățile individului de a se adapta condițiilor economice și sociale. Deosebiri și asemănări dintre liberalism-neoliberalism remarca același autor constau în concepțiile privind baza politică a statului și raporturile sale cu individul, în atitudinea față de proprietate și libertatea economică, în ideea națională și raporturile dintre națiuni. Din vechiul liberalism neoliberalismul prelua ideea că sfera politică trebuie să fie elastică "pentru ca omul să nu ajungă niciodată în funcție exclusivă a statului și credința că forma optimă de guvernământ este consimțământul majoritar: democrația".³⁵ În acest sens: "neoliberalismul combate lupta de clasă care tinde la dominația de către o singură clasă a statului, care aparține tuturor".³⁶ Rezumând aceste deosebiri M. Manoilescu a remarcat că "liberalismul clasic manifestat în plan european, dar și în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea păstra în principiu o neutralitate între indivizi favorizând dominația de clasă, neoliberalismul constituind puterile politice pe consimțământul cetățenesc și pe echilibrul de interese dintre diferitele clase în corpul social".³⁷ În ceea ce privește atitudinea față de proprietate Manoilescu remarca: "vechiul liberalism a fost prea rigid legat de proprietate".³⁸ Din acest punct de vedere liberalismul trecea printr-o criză de autoritate: "Proprietatea individuală trebuia doar cunoscută ca o funcție de dezvoltare a societății".³⁹ În ceea ce privește ideea națională și raporturile dintre națiuni el considera "națiunea o unitate organică elementară" căreia omul nu i se poate sustrage. "Cultul națiunii nu apare ca străin de individ ci ca o manifestare a unui sentiment care face parte integrantă din ființa omenească; ori această manifestare neputând avea prin ea însăși decât un caracter colectiv, sentimentul individual este în același timp un sentiment colectiv".⁴⁰

Mihai Manoilescu "punea pe picior de egalitate națiunile mari și mici legitimând egal drepturile lor de existență, idee de altfel întâlnită la Vințilă Brătianu. "Trebuie să luptăm a se introduce în viața statelor sufragiul universal, adică egalitatea drepturilor tuturor statelor. Nu există state cu interese limitate și altele cu interese nelimitate, după cum nu există în statul modern cetățeni liberi cu drepturi și cetățeni iobagi fără drepturi".⁴¹

Toate aceste aspecte deosebesc liberalismul românesc de manifestările liberale și neoliberele din apusul Europei, care propagau necesitatea liberului schimb în relațiile economice dintre state.

Ion I.C. Brătianu, considera progresul esențial evoluției statului român. "În grija progresului — atrăgea atenția Ion I.C. Brătianu — să nu lăsăm la o parte nimic din cele ce pot să fie de folos, dar totodată să avem înțelpciunea de a feri statul acesta să devină un laborator de explozibile, pentru ca alți să tragă din ceea ce facem noi foloase cu distrugerea propriilor noastre forțe, cum vedem de exemplu, actualmente peste Nistru".⁴²

După Marea Unire viața politică în România era confruntată cu orientări diferite în plan ideologic care în esență se manifestau și pe plan european. Angajarea națiunii române într-o operă constructivă în plan economic social politic, cultural, în esență de dezvoltare, asigura stabilitate internă, armonia socială, respect în relațiile internaționale. După o analiză atentă a relațiilor europene, a trecutului acestora, a evoluției economice și politice a românilor înainte și după primul război mondial, Ion I.C. Brătianu spunea: "Un popor care lăncezește și stă pe loc este un popor care dă înapoi și care moare"⁴³. Din aceste considerente în promovarea deciziilor recomanda prudență, responsabilitate, cunoașterea realităților românești și internaționale. Fidel formulei "prin noi înșine", în calitate de prim ministru a promovat o politică pe plan intern și în relațiile internaționale favorabile afirmării statului Național Unitar Român.

M. Manoilescu considera că în centrul preocupărilor întregii națiuni române trebuie să stea dezvoltarea economică a țării.⁴⁴ În *Politica producției naționale* el fundamentează un sistem de indicatori privind valorificarea maximă a bogățiilor naționale, indicatorul colectiv de apreciere a gradului de utilizare a materiei prime fiind coeficientul de industrializare.⁴⁵ "Adevărata independență a unui popor nu se câștigă decât prin crearea mijloacelor industriale — care asigură apărarea națională și bunăstarea națională"⁴⁶ Manoilescu combate liberul schimb propagat de liberalismul european deoarece liberul schimb împiedică țările să-și sporească nivelul productivității muncii: "Schimbul protecționist înseamnă libertate, liberul schimb înseamnă constrângeri".⁴⁷

În concordanță cu principiile neoliberales privind relațiile economice dintre state, care aveau în vedere colaborarea și abordarea de avantaje economice reciproce, neoliberalismul românesc a elaborat o politică de protecție a industriei naționale față de concurența străină.

I.N. Angelescu era împotriva expansiunii produselor industriale străine pe piața românească, în condițiile în care acestea erau produse de industria națională: "Deschiderea granițelor — conchidea omul politic liberal — însemna desființarea unui sistem complex de apărare a intereselor economice ale românilor".⁴⁸ Această concepție se deosebea total de liberalismul european care urmărea expansiunea capitalului și produselor industriale în România. "Ceea ce se exprimă în presa noastră prin cuvintele — "apel la ajutorul capitalului străin" — este în realitate o traducere și o reproducere românească a presiunii și expansiunii economice ale altor popoare în curpulsul României".⁴⁹

"Masele își dau seama prin instinct — scria M. Manoilescu — că ar fi periculos să lase întregul aport al producției naționale pradă pericolului unei concurențe nelimitate a străinătății. Conducătorii politici simt instinctiv, ca și masele, pericolul pe care statul l-ar risca în cazul părăsirii protecționismului."⁵⁰

Liberalismul european propaga libera concurență și expansiunea capitalului în condițiile unei puternice industrializări și a unui excedent de capital.

În lucrarea "Rostul și destinul burgheziei românești" Mihail Manoilescu demonstra științific pe bază de comparații promovarea unei astfel de politici în România mare. Pentru români era - scria autorul amintit - "o greșală pe care numai ignoranța o poate scuza"⁵¹.

Puterile occidentale — concluzionau ideologii Partidului Național Liberal dar și din afara acestora — promovau în plan politic și economic principiu liberului schimb în favoarea economiilor lor naționale.

Această politică este mai bine sesizată, la Conferința economică Internațională de la Geneva din 1927. Economiiile statelor industrializate manifestau semne ale unei viitoare crize economice, care așa cum a demonstrat istoria a apărut peste 1 an, în 1929. Conferința considera "naționalismul economic" "obstacolul serios în calea schimburilor internaționale". Documentele conferinței propuneau soluții pentru ameliorarea situației economice internaționale bazate pe libera concurență.

Naționalismul economic, promovat de unele state printre care și România în perioada 1922-1928, în esență constă în protecția resurselor naturale, în dezvoltarea capitalului autohton și a industriei naționale. Această politică era respinsă de documentele conferinței de la Geneva din 1927 deoarece avea ca rezultat autarhie economică⁵². O astfel de politică favoriza statele dezvoltate, încerca să impună în relațiile economice internaționale liberul schimb, crearea și menținerea piețelor de desfacere pentru produsele industriale occidentale. Superioritatea acestora a fost evidentă, dar industrializarea era necesară pentru progresul economic, social și cultural.

"Trebuie să fim atenți — scria Vintilă Brătianu — să nu fim atât de naivi, ca luând drept bune teoriile ce ne fac alții, să declarăm că de atunci înainte într-un interes al lor, trebuie să redevenim o țară agricolă și fără industrie."⁵³

Politica economică pe plan internațional, era în esență politica marilor puteri economice (SUA, Anglia, Germania), favorabilă lor, nefavorabilă statelor slab dezvoltate, sau cu o industrie în formare. Statele agrare erau condamnate la inactivitate și la dependență economică.

Fr. Delaisi, în 1929 publica la Paris o carte care confirmă această teorie: "Les deux Europees" (Două Europe). Autorul, după studii și comparații, împarte Europa în două categorii: Europa A industrială și Europa B, agricolă. Cu exemple și analize recurgând la comparații, statistici, istoricul Delaisi concluzionează: "Europa A era industrială până și în agricultura sa. Europa B era agricolă și până și în civilizația urbană."⁵⁴

Economistii și ideologii Partidului Național Liberal, printre care se evidențiază Vintilă Brătianu; au sesizat aceste pericole. Guvernările liberale din

1918-1919 și 1922-1928 prin politica “prin noi înșine” au promovat concepții economice în concordanță cu interesele naționale și importanța pe care trebuie să o acorde integrării țării în Europa Civilizată. Europa Civilizată însemna o economie avansată, industrială și o cultură în consecință. Apreciind avantajele reale ale diviziunii sociale și internaționale a muncii. Manoilescu a considerat că “temelia științifică a politicii economice interne a oricărui stat realist și cu atât mai mult a unui stat subdezvoltat ca al nostru era specializarea în producție după legea concentrării activității economice în ramurile de mare productivitate a muncii cu scopul de a satisface nevoile interne de consum dar și pentru a crea surplusuri pentru export. O țară poate să se ruineze prin inactivitate, dar nu s-a văzut nici o dată în istorie — scria M. Manoilescu — ca un popor să se fi ruinat prin muncă și producție”.⁵⁵ Adeptul posibilității și necesității industrializării țărilor agrare ca pârghie necesară creșterii productivității muncii în întreaga economie națională, îndemna încurajarea industriilor în ordinea succesiunii productivității lor. “Sistemul nostru consta prin urmare în încurajarea industriilor în ordinea succesiunii productivității lor, care în același timp concordă și cu ordinea de succesiune a clasificării lor după proporția valorii lor naționale.”⁵⁶ Recunoscând meritele incontestabile ale protecționismului tradițional formulat de germanul Fr. List și de americanul M.H. Carey, M. Manoilescu sugerează elaborarea unei teorii a protecționismului pe baza productivității muncii aplicabil tuturor țărilor și tuturor ramurilor economice. Analizând deosebiriile dintre teoriile propagate de liberalismul european și cele ale neoliberalismului românesc, acesta remarcă faptul că țările avansate refuzau protecționismul pentru anumite popoare mici și slab dezvoltate.

Elementul forte al noii teorii a rezultat din calculele pe care Manoilescu le-a făcut asupra productivității muncii în industrie comparativ cu agricultura, constatând un decalaj uneori enorm în favoarea industriei. “Știința liberală clasică — scria M. Manoilescu — recomandă diviziunea internațională a muncii și liberul schimb universal. Ea afirmă că în comerțul internațional rezulta din aceasta un avantaj pentru ambele părți și că toate ramurile de producție — ale agriculturii ca și ale industriei — îmbogățesc oamenii în mod egal. Acestor axiome vrem să le opunem faptele și să le verificăm prin deducții logice. Concluziile noastre vor contesta știința clasică.”⁵⁷

Comparând și calculând productivitatea muncii în industrie față de agricultură constatam o disproporționalitate economică în Europa orientală, care ajungea uneori la 1:10, ceea ce însemna că munca normală a unui muncitor industrial se schimbă pe munca a 10 muncitori agricoli. Această disproporționalitate era deosebit de periculoasă în cadrul relațiilor economice dintre țări. Când schimbul are loc în țară, valoarea rămânând pe loc, țara respectivă nu sărăcește din această cauză. Schimburile comerciale dintre țările agricole și cele industriale însemnau exploatare pe baza concluziilor lui M. Manoilescu: “un astfel de schimb de 1:10 însemna exploatare. Această exploatare a început o dată cu așa zisă eră industrială

a omenirii. Un socialism al națiunilor ar fi mai îndreptățit decât un socialism al claselor.”⁵⁸

Avantajele rezultate din urma schimburilor internaționale pe baza acestor concluzii sunt inegale, favorabile țărilor puternic industrializate. Pentru a diminua aceste neajunsuri recomanda industrializarea, care însemna deplasarea de capital și forță de muncă dintr-o ramură cu productivitate scăzută (agricultura) spre o ramură cu productivitate mai mare (industria). “Ceea ce comparam noi atunci când recomandăm industrializarea — scria Manolescu — nu este cantitatea de muncă pe care o cheltuim noi pentru a realiza anumite produse cu cantitatea de muncă pe care o cheltuiesc alții. Ceea ce ne interesează pe noi și ceea ce este într-adevăr concludent când trebuie să ne decidem pentru sau împotriva industrializării este să comparăm cantitatea de muncă românească pe care am cheltuit-o pentru a realiza produsele industriale în țară cu cantitatea de muncă românească pe care ar trebui să o cheltuim pentru a realiza produse agricole cu care am fi nevoiți să plătim — în lipsa unei industrii — produsele industriale ale străinătății.”⁵⁹ Această concepție ar fi permis o reevaluare a specializării în producție și în comerțul internațional a diferitelor țări în vederea sporirii eficienței economice și ar fi creat premise pentru o cooperare economică reciproc avantajoasă. Toate acestea urmând a fi realizate prin armonizarea intereselor specifice diferitelor țări prin negocieri.

Teoriile despre posibilitatea și necesitatea industrializării țărilor agrare și privind protecționismul, individualizarea neoliberalismului românesc, îl detașa de cel european prin elementele specifice date de realitățile românești și internaționale.

Pornind de la adâncirea diviziunii muncii, neoliberalii au preconizat diversificarea ramurilor industriale, acordând o atenție deosebită valorificării superioare a bogățiilor naționale. În acest sens Partidul Național-Liberal opunea liberalismului european politica “prin noi înșine”, care preconiza valorificarea superioară a bogățiilor naționale, prin crearea de ramuri industriale în acest scop. Preconizând o politică de colaborare cu capitalul străin, neoliberalismul românesc opunea liberalismului european o politică de protecție a capitalului românesc și a forțelor creatoare ale națiunii române. În acest sens se avea în vedere protejarea bogățiilor naționale și îndeosebi a petrolului de capitalul străin, adaptându-se ca principiu al doctrinei neoliberale în acest domeniu — exproprierea, pe baza admiterii proprietății ca funcție socială. Naționalizarea bogățiilor solului și subsolului constituie altă particularitate a neoliberalismului românesc în comparație cu liberalismul european. Expresia românească a naționalizării nu corespundea cu ceea ce se înțelegea în alte țări prin naționalizare. Ea însemna trecerea în stăpânirea proprietarilor români, în unele cazuri în colaborare cu statul, pe baza acțiunilor a întreprinderilor naționalizate. De asemenea, neoliberalismul românesc insista pe colaborarea cu capitalul străin, dar preponderent în cadrul societăților mixte româno-străine trebuia să fie capitalul românesc.

Se observa că pe lângă elementele comune liberalismului european — atașamentul față de economia de piață, acceptarea intervenției limitate a statului în economie și în viața socială — neoliberalismul românesc avea anumite caracteristici, vizând, în principal impulsivitatea dezvoltării economiei naționale.

Principiile democratice de guvernământ specifice liberalismului european, promovate de români după 1918, integrează România în Comunitatea europeană a statelor democratice. O atentă analiză a formei de guvernământ demonstrează că după primul război mondial din 29 de state europene în 15 predomina monarhia parlamentară. Această formă de guvernământ era îmbrățișată și de români, deși principalii lor vecini evoluaseră spre forme de guvernământ dictatoriale. În Ungaria, în 1920, este instaurat un regim de dictatură. În Rusia funcționa dictatura proletară din anul 1917. În Bulgaria monarhia parlamentară se menține până în 1923 când este instaurat un regim dictatorial.⁶⁰

După 1918, România a fost singura țară din zonă în care democrația, cu toate scăderile ei, a predominat cel mai mult timp — până în 1938 când a fost instaurat regimul monarhiei autoritare. Această stare de fapt s-a datorat poporului român care nu s-a lăsat atras de propaganda demagogică a organizațiilor politice care propagau idei străine democrației. România va pune în aplicare principiile liberale pornind de la realitățile naționale aducându-și propria contribuție la dezvoltarea generală a Europei după primul război mondial.

NOTE

1. Georges Burdeau, *Le liberalism...*, Bruxelles, 1979, p.70.

2. *Ibidem*, p. 78

3. *Ibidem*, p. 56

4. *Ibidem*

5. Sultana Sută-Selejean, *Doctrine și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, Editura ALL, București, 1992, p. 60

6. *Ibidem*, p. 156

7. *Ibidem*

8. J.M.Keynes, *Teoria genreală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor*, Editura Științifică, București, 1970, p. 375

9. *Istoria doctinelor economice* (sub îndrumarea și coordonarea prof. univ. dr. Ivanciu Nicolae Văleanu), Editura Didactică și pedagogică, București, 1970, p. 259

10. *Abolition des Prohibitions et Restrictions a l'Importations et a Exportations*, La serie des Documentations, Geneve, 1927.

11. "Buletinul Institutului Economic Românesc", nr. 8/1927, p. 427-428.

12. I. N. Angelescu, *România și actuala politică Internațională*, București, 1924.

13. *Ibidem*.

14. Vintilă Brătianu, *Om de stat economist și financiar, Concepțiunile și înfăptuirile sale*, București, 1936.

- 15 I.I.C. Brătianu, *Situația internațională a României*, Expunere făcută în Adunarea deputaților, 16-17 decembrie 1919, București, 1919.
- 16 M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942.
- 17 Vintilă Brătianu, *op. cit.*, p. 36-37.
- 18 Biblioteca Academiei Române mss. fond I.I. Brătianu, II, varia 6.
- 19 M. Manoilescu, *Politica economică de stat și Constituția*, București, 1922, p. 4.
- 20 Arh. ist. centr., fond I.G. Duca, dos. 26, f. 11.
- 21 Alexandru Costin, *Conceptiile actuale ale proprietății în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 357.
- 22 *Ibidem*, p. 539.
- 23 *Ibidem*.
- 24 A. C. Pigou, *Economia bunăstării*, București, 1924, p. 51.
- 25 Alexandru Costin, *op. cit.*, p. 359.
- 26 Biblioteca Academiei Române, mss, fond. Ion I.C. Brătianu, II, varia 3.
- 27 *Ibidem*.
- 28 Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 9/1923, f. 14.
- 29 *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, București 1926, p. 47.
- 30 Vintilă Brătianu, *Scrieri și cuvântări*, vol. I, București, 1937, p. 39.
- 31 *Ibidem*.
- 32 Biblioteca Academiei Române, mss, fond. I.I.C. Brătianu, II varia 6.
- 33 Vintilă Brătianu, *op. cit.*, p. 39.
- 34 M. Manoilescu, *Neoliberalismul în Doctrinile partidelor politice*, București, f.a. p. 12.
- 35-40 *Ibidem*.
- 41 C. Georgescu, *Vintilă Brătianu*, București, 1936, p. 37.
- 42 I.I.C. Brătianu, *Cuvântările unui mare român*, București, 1936, p. 53-54.
- 43 *Ibidem*, p. 47-48.
- 44 M. Manoilescu, *Politica producției naționale*, București, 1923.
- 45 *Ibidem*.
- 46 Idem, *Forțele naționale productive și comerțul exterior*, București, 1986, p. 385.
- 47 *Ibidem*, p. 306.
- 48 I.N. Angelescu, *Politica economică a României*, București, 1919, p. 10-11.
- 49 *Ibidem*.
- 50 M. Manoilescu, *Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, București, 1929, p. 52.
- 51 *Ibidem*, p. 6.
- 52 M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, f.a. p. 222-223.
- 53 Vintilă Brătianu, *Rolul întreprinderilor economice și financiare în nevoile economice naționale ale României mari*, în "Buletinul Institutului Economic Românesc", 5/1927, p. 236.
- 54 Francis Delaisi, *Les deux Europes*, Poyot, Paris, 1929, p. 23-28.
- 55 M. Manoilescu, *Teoria protecționismului și a schimbului internațional...*, p. 385.
- 56 *Ibidem*, p. 63.
- 57 *Ibidem*, p. 43, 44, 139.
- 58 *Ibidem*, p. 80.
- 59 *Ibidem*.
- 60 Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români, 1866-1938*, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 244-245.